

ŽUPANČIČEVA PESEM

JUŠ KOZAK

V življenju govori človek poredko iz golih objektivnih nagibov — tak je zakon narave — da mora živeti človek v tesnem subjektivnem odnosu do vsega, o čemer hoče govoriti. Premislite natančno kako poredko se čita kaj dobrega ob priložnostnih prilikah. Kolikokrat doživiš pravo vsebino in življenjsko podobo stvaritelja? In če se zgodi, se ponavadi v življenju le enkrat. Vsi, ki živimo v njegovem času, tehtamo, premišljamo, slutimo iz svojega časa, iz svojih brig in težav, iz svojega občutja in obzorja — ali si ne lastimo preveč, da bi lahko kaj povedali? Zato si drug drugemu segamo v besedo, se ponavljamo in se nam zdi danes novo kar smo že včeraj povedali.

Včasih se zgodi, da si notranje razklan, sprt s svetom in s samim seboj, da ti naenkrat — vzroki se šele zelo počasi odkrijejo — ugasne žarek veselja, da vidiš pred sabo samo goščo in vsepovsod, kamor se ozreš, le temo, nikjer veselega obraza, polnega notranje radosti in zaleta, v prsih te duši in te pretresa občutje, kakor da se okoli tebe nekaj ruši in podira. Takrat se zatekaš k spominom, toda premisli, ali se bosta v njih zrcalila resnični čas in obraz moža, o katerem bi rad govoril. Ko pričneš sam dvomiti, imaš željo, da bi možu, ki si mu besede namenil, le stisnil roko, vroče in toplo, kot iskren prijatelj njegovega dela in življenja, obenem učenec in dolžnik. Povedal bi mu, da ti je tesno, in tudi prav zaradi tega, ker molči in tako poredko izpregovori. A že ta pozdrav bi mu pričal, kako je vsebina našega življenja brez njegove besede še bolj prazna.

Oton Župančič je doživel šestdeset let in se je ob svojem življenjskem dogodku sam umaknil prazničnim besedam. Zadrega pred nami ali pred kom? Iz zatišja je lahko opazoval, da mu narod ni »prizanesel« s čaščenjem. Spoznal je, da se ne more izogniti priznanju, da je veliki pesnik, centralni ustvarjajoči duh po Prešernu. Častili so ga otroci in starci, govorili so mu v imenu naroda, nekateri iz domovinske ljubezni, drugi iz raznih notranjih doživetij. Prišli so tudi glasovi iz tujine in prinesli prvemu pesniku slovenskega naroda priznanje. Prešernovo obletnico smo pred leti praznovali sami, Župančičev glas je šel po svetu. Po čigavem prizadevanju? Po našem? Večjidel ne, ker so vsi, ki so ga zunaj prevajali — čeprav opozorjeni nanj — bili zavzeti od velike ustvarjalne sile njegove intuicije. Le slovenski jezik, v čigar izrazni moči je občutil neusahljivo vitalno silo in jo tudi dokazal, mu je bil doslej ovira, da je tako polagoma prihajal v svet. Preveč nepoznan je naš jezik, premalo koristi obeta ljubiteljem, da bi mu posvetili svoj trud, premalo osi se križa na naših tleh. Marsikateri

pesnik slovi po svetu, ki mu le moda ustvarja sloves. Župančič pa je med tistimi redkimi pesniki — umetniki, katerih vsebine in oblike ni mogoče podoživljati, posnemati, ker sta bili le enkrat ustvarjeni in od življenja s krvjo odkupljeni. V teh pesmih se je morala pred izprašujočo vestjo umakniti zadnja senca človeške ničemurnosti, ko je stvariteljski duh iskal najglobljo resnico zase in za svet. Le elementarno čustvo je moglo gibanje, odzivanje duha in materije preliti v nove melodije in človeški usodi v življenjskih vrtincih izvabiti nove ritmične podobe.

Morda je tenkočutni pesnik, strog za vsako besedo in še najstrožji do sebe, občutil v teh dneh kako nesoglasje med povedanim in občutenim, med namenom in izrazom, morda se je bridko zamislil, da marsičesa, kar je zapisal, nismo umeli, da nam je sam kako misel hote ali nehote preveč zastrl — vse je človeški razumljivo. Morda je bil v teh dneh celo najstrožji sodnik nad samim seboj. Pesnik, kakršen je on, ne more nikoli ubežati sebi, vedno ima vse življenje razgrnjeno pred sabo. Tu klicaj, tam vprašaj, neizgovorjene misli, ki dušo teže, zatajeni verzi, ki terjajo rojstvo, vse se oglašajo noč in dan in ne da pokoja. Čeprav je Župančič tako veder in moder, izdaja ga marsikaj, da tej usodi ne more ubežati...

gledam nazaj — in vse je kot en dan.
In mi? Izteka tednov se število.

Šestdeset let, na tem vrhu ni pesniku za besede in čast, zanjo mu je, od katere je odtrgan. Kakor je nekoč sam dejal, »da je Prešeren prvi Slovenec, ki je spoznal in z lastnim življenjem izpričal neobhodnost trpljenja za idejo, brez ozira na kakršnokoli povračilo tu in tam...«, tako je moral Župančič sam izkusiti, da je delo slovenskega pesnika le »romanje na božjo pot«. Če je ta »božja pot« predaljna in pretuja ljudem, je njegovo delo le tlaka. Tako malo nas je, da je kulturno delo slehernika le žrtev vseh življenjskih okušanj, najosebnjšega dela, in napon skrajnih moči. Če bi maloštevilni ne čutili v sebi neke idealistične odgovornosti in nagonske zapovedi, bi bili mi še danes barbari. Včasih je videti, kakor da bi kulturno hotenje vzbujalo v ljudeh notranji nemir, skorajda bojazen, in da so ljudje še veseli, če kdo delati ne more. Nekaj herostratskih nagibov se skriva v naših ljudeh do kulture in tudi v onih, ki ob jubileju pesnika slave. Tudi Župančiču, ki je izmed vseh slovenskih umetnikov v življenju morda še najbolj priznan, ni bilo prizanešeno.

Ti, ki sem te v mladosti srčno ljubil
in si mi v bojih stala vseh ob strani
v slovenstva trdi tlaki sem te izgubil —

Brez nje ni zanj prave svobode in pravega življenja.

Župančičevih šestdeset let je doba slovenske zgodovine na zunaj in na znotraj, po Prešernovi smrti še ne tako viharne in odločilne. —

Od nekod in kar nenadoma so prišli med mladino verzi:

Prišla si... tak pride zlat oblak
na večerno nebo...

Prišla si... tak pride pesem dev
iz dalje do tihih dobrav:
popotnik obstane... spet tiho... odmev

Razbita je bila stara oblika, preozka za nova čustva, ki so osvajala iz notranjih globin. Pesmi individualne svobode, ki ni poznala več nobenih spon, nobenih naukov za svoja doživetja: opajanja med obupom in nad veseljem v mladostni prešernosti. Prišle so in so že bile življenje. Mladenič, ki se je ustavil sredi ceste proti večeru, si je na tiho ponavljal: ...tak pride zlat oblak na večerno nebo. Nova posoda, nova vsebina, zajeta s plastiko, ki se poraja le v globinah erotičnega čustvovanja v okviru neba in zemlje. Pesnik doživlja svoja spoznanja.

Nocoj
zvenijo zvezde kot nekdej,
zlatijo vale, čez tihotni gaj
gredo — postoj

Melodija je omrežila srca. — Vsaka nova pesem je bila novo presenečenje. Življenje se je sprostito, odpirale so se globine, mladina je pričela živeti in hrepeneti v Župančičevih podobah. Razbita oblika je bilo revolucionarno dejanje, novi življenjski ritem je zasejal med očete in sinove razkol.

Čustva so pretopila svet v še ne slutene oblike.

Tiho čez polje,
tiho mesec gre,
ž njim gre žalostno srce.
ali

Ves svet vzdihuje
razpet pod mraz,
miruje čas
nad njim... tak tuje,
tak daljno vse kot drag obraz,
ki spi v gomili.

Čut za mero je dozorel v mojstrstvo.

Življenje je dobilo novo vsebino. Naj so bila doživetja še tako grenka in spoznanja tako strupena, vse je obujalo vero v življenje z notranjo močjo. Kakor so klici življenja: Vseh živih dan, Pesem mladine, polno zveneli in podirali srca, ni življenjske zavesti nič manj afirmirala čudežna pesem,

Tiho prihaja mrak,
plah je njegov korak,
ni ga čuti.

— — — — —

Srce, zakaj drhtiš?
Česa, povej, se bojiš?
Vsega, vsega...

izpoved občutja, ki ga je srce skozi matere in očete doživljalo, a mu doslej ni našlo podobe.

Župančič je segal globlje in globlje. Sproščena misel, postoterjeni utrip srca, ki je spraševalo za svojo usodo v zvonečih tišinah med nebom in zemljo, sta ustvarjala tuje in skrivnostne pesmi: Prebujenje, Nočni psalm, Podoba, v katerih je prometejski duh sprostil človeka in mu sam določal usodo.

Če je Župančič ob Prešernovi obletnici zapisal, da ni bilo v njegovih pesmih nikjer »več oblike zavoljo oblike, nikjer besede zaradi vnanjega zvoka — vse le notranja muzika... ne cvet na veji, temveč cvet iz veje«, potem velja zanj, da si je vsako čustvo sproti ustvarjalo ritem, ki je obujal življenje in dajal besedi novo vsebino. Ta ritem je ustvarjal novo življenjsko zavest. Njegovo neusmiljeno resnično občutje je v najboljših pesmih zbližalo smrt in življenje, kajti v najglobljem doživetju sta smrt in življenje eno in budita enako voljo do dejanja.

Župančič je bil ritmični in idejni glasnik življenja. Njegova pesem je bila nasilna kakor pomladni vihar. Prebujena zavest Prešernove Zdravice in romantična apoteoza svobode iz Uvoda v Krst sta imeli le malo odmeva v slovenski pesmi. Mladina je doslej deklamirala Gregorčičeve lamentacije, ta ali oni je pogledal v Levstika, Aškerčeve balade (najboljše) so dramile zavest slovenskega tlačana. Bil je v mladini upor povešenih rok, tleči srd je upiral oči v usodo. Potem se je sprožilo. Župančičeva bojna pesem je zajela srca, da so sprva še nekam neverno ponavljala besede o pogumu, o silnem uporu kondora, o srcu, ki bije, da ga sluša milijon. Župančič je stal naenkrat v središču. S »trpečim milijonom« je bil tudi narodni problem zadet v srce. Uvod v Krst je našel nov odmev v pesmi, ki je obsegla usodo in voljo vsega naroda. »Če sonca ni, odkod to hrepenenje... odkod v mladini to žarenje...« Po kateri znanstveni metodi bodo razložili rojstvo tega hrepenenja? Župančič je mislil na ves narod, na vse, ki jim je bilo življenje le krivica brez pravice, na kmeta, na delavca in na meščana. Mladino je pozval na upor v znamenju svobode in zdravja. »Zdravica« in »Krst« sta oživila z moderno vsebino v »Dumi«. Preglobok je bil še problem, nekaterim premalo jasen, drugim konec preteman

Srce poeta — od nje si bolno.

Poetovo bolest je občutila le mladina, ki jo je prešinjal ogenj upornih strasti, čeprav ni vedela, kam bi z njimi. Krek je hodil med ljudstvom, Dermota, Prepeluh so prebujali ljudstvo, meščan se je upiral nemštvu na severni meji, prodiral je v Trst in Gorico, a nemški kapital se je širil do Ljubljane. Vse to je moralo izzvati političen program. Župančičeva pesem, ki je upor razvnela, je vlivala ogenj in oznanjala boj za življenjsko čistost in pravico. — Politični programi se pripravljajo podtalno na gospodarskih in socialnih osnovah, ob njih si zgodovinski momenti podajajo roke, a ne najmanjši je vpliv

osebnosti, ki s svojim življenjem in idejami razmika tečaje in daje podtalnemu gibanju in premikanju etično zavest. Za politični program so odločilni zavest, volja in razgledi. Župančičeva pesem je razmaknila obzorje miselnosti in čustvovanja. Prebujena zavest neomejene individualne svobode je izzvala sen o narodni svobodi. Politični programi so udarni, prihajajo kakor viharji, se razlijejo preko osnov in terjajo življenje poedinca in naroda.

Udaren političen program, tudi tako zvani realni, ne more biti ozek, brez velikega miselnega zagona in vseobsegajoče človečnosti. Poznati ne sme notranje laži. Župančičeva pesem je bila borba proti sleherni laži. Zvala je mladino, ki si je njegovo pesem izposodila za moto.

Po prvih dneh pijanega zanosa v dneh politične svobode so nepričakovani udarci pričeli odpirati oči. Pesnik je začutil boleost razkosanega naroda, toda kaj je bila pesem proti mogotcem, ki so delili svet? Optimist, ki bi rad gledal samo svetlobo in solnce, pokoplje bolečino in izpoveduje, »da je zemeljska krogla kristal...« Ali se že porajajo nove napovedi za bodočnost, ki jih bo šele ljudstvo, zopet v življenje poklicano, za svoje sprejelo? Tudi pesnikovo srce čuti razdor med iluzijo in realnostjo, vidi, da se je življenje zaskočilo in se odpirajo brezdna stiske, nasilja, ki poskuša krotiti ljudsko hotenje po življenju in svobodi. Čeprav je njegov pogled uprt drugam, v človeško dramo, govori vendar Pravdač iz teme sedanjih dni.

Ali v snu smo vsi
lahko vladarji in nasilniki —
in sila brez pravice je nasilje.

Pesnik opazuje življenje z modrostjo, ki mu je bila vedno lastna, in s katero je vedno premagoval razkole. Razume zakonitosti življenja in izpoveduje, da svet

strmóglav gre v polom za nov pogon.

Stal je vedno na strani vseh, ki so trpeli krivico in se borili z nasiljem, to se pravi na strani resničnega življenja. Stal je na strani zdravih in pogumnih. Še enkrat je v znanem eseju poskusil vzbuditi pogum do življenja z velikim optimizmom in vedro kritiko.

Nekoč se je vozil z mladimi ljudmi proti Sušaku. Mladina je sanjarila o zadregi, da nimamo poeta kakršen je D'Annunzio. Pred simbolno raztreskanimi vrati na mostu s Sušaka na Reko se je pesnik zamislil in zapisal mladim ljudem, da ni pesnik, kdor z granatami ruši mostove med ljudstvi, pravi pesnik jih gradi.

Iz sanj o pravičnem življenju, o veliki moči Puškinovega Preroka, se je znašel pesnik med trpko resničnostjo.

Velikim pevcem so nekdane čase
zidala mesta se na strune zvok —
in danes moji pesmi dano ni
siroti eni vtolažiti jok...

Svet, ki ga je soustvarjal, je gluh za njegovo misel, čeprav mu slavi besedo. Iz tega sveta se je pesnik velikih človeških problemov,

dejanj in pravičnosti, zopet zatekel k »Jerali«, nedokončani satiri. »Med ostrnicami«, ko je za njim utihnil dnevni šum sveta, je izpovedal s Prešernovim pogumom:

Jaz moram sam izbojevati boj,
na desno in na levo vse je mrak.
Ena stopinja le, in vse bo soj:
toda iz hrupa v hrup to ni korak.

Premišljam o svetu, ki je gluh za Župančičevo človečansko misel. Ko ga poskušam doumeti, se mi približuje daljen in medel spomin mladostnih dni. Prikazuje se mi doživljaj, skorajda smešen in otroški, a ne morem se znebiti misli, da vsebuje nekaj resnice za danes.

Med mladino, ki jo je Župančič prebudil in tudi pozdravil njen politični program, so bili različni ljudje. Nekateri so naravnost plamтели v idejnem fanatizmu. Fantazija in ogenj te mladine nista poznala meja, mladost si je pričarala revolucijo. Ko so Župančiču razlagali o teh načrtih, o oboroženem upor, je poet pričel dvomiti. Svojih pomislekov o fantastičnih prividih ni prikrival. Tedaj se je pričelo vznemirati proti pesniku nezaupanje. Še več. Mladi revolucionarji, ki si niso dali podreti svojih iluzij, so ga obsodili za izdajalca ideje, za odpadnika, ki bo s svojim dvomom zbegal ljudi in jim vzel vero. Očitati so mu, da ni discipliniran revolucionar, da ne zna politično misliti. V vročih glavah se je spočel načrt, kako ga brez hrupa odstraniti. Politična ideja si je lastila univerzalnost in tudi v tem ni poznala nobene mere. Vroče glave so se kmalu ohladile in se s smehom še večkrat domislile teh črnih naklepov.

Ali je zgodba smešna in neprimerna? Ne tako. Politična miselnost se je vse bolj razživila, dokler ni sedaj prevladala. Bili smo in smo priče, da je le utilitaristična politična perspektiva odločevala o umetniških vrednotah. Kakor je sicer politična miselnost, ki si lasti univerzalnost, razumljiva, kjer je ljudska stiska prevpila poetove sanje, se prav tako še nikoli ni rodila prava umetnost, ki je vest človeške družbe, pod diktatom. Videti je bilo, da je tam, kjer se krčevito porajajo novi svetovi, kjer se najčistejši idealizem meša z razbojništvom in golim utilitarizmom, kjer se počasi dvigujejo nad razvalinami novi domovi človeške sreče, vsaka umetnost odveč. Politična miselnost brez globoke človeške etike je zožila obzorje in je segla v svoji surovi sili tam, kjer se je najbolj razgalila, še dalj. Kdor se je drznil oporekati politični volji, ki oznanja zopet sovraštvo za narodno zdravje, je bil izobčen, njegovo delo požgano. Kar smo brali še pred kratkim kakor pravljice o požiganju mest, o klanju otrok in mater, doživljamo danes kot grozotno resnico, ki nam prikazuje novi evangelij človeštva.

Videti je, kakor da je Župančičeva pesem ob njegovi šestdesetletnici utihnila, razen kjer ne služi borbeni potrebi. Le navidez. Župančičeve pesmi so vodnjaki prečiščenih človeških doživetij, kamor se vrača človeštvo, utrujeno po krvavih borbah, zajemat lepoto in modrost in iskat spoznanja.